Verhandeling aangebied deur

SALOMON IGNATIUS WILHELM ROOS,

as gedeeltelike vervulling

van die vereistes vir die

M.Ed.-graad van die

POTCHEFSTROOMSE UNIVERSITEIT vir C.H.O.

PROMOTOR: Prof. Dr. J. Chris Coetzee.

Des. 1952.

VOORWOORD.

Reeds aan die begin van die negentiende eeu het by die Boere-pionier op die Oosgrens in die Kaapkolonie 'n eie opvoedingsbeskouing, 'n produk van sy Calvinistiese lewens-en wêreldbeskouing, ontwikkel. Gedurende die jare voor die Trek is hy reeds tot selfvoorsiening op onderwysgebied gedwing. Die mate waarin hy in die onderwysbehoeftes van sy kinders voorsien het, is bepaal deur sy gehegtheid aan sy Kerk.

Vir hierdie Pionier was die terrein van Kerk en Skool gladnie afgebaken nie. Sy skool het hy gestel in diens van sy Kerk en sy kind daarin voorberei vir die aflegging van die geloofsbelydenis.

Tydens die Groot Trek is hierdie Voortrekker-doelstelling in die onderwys steeds nagestreef, en gedurende die wordingsjare in die Z.A.R. is dit voortgesit.

In hierdie jare (1838-1853), toe die trekkende gemeenskap van Boere-emigrante hulle in die uitgestrekte Oorvaalse gebied gevestig het, moes hulle sonder enige ondervinding daarvan, hulle eie staatkundige organisasie bou en dit in 'n gebied wat gestrek het vanaf die vrugbare oewers van die Mooirivier tot die koorsgeteisterde Ohrigstad en Zoutpansberg.

Sake is vir hulle in die begin, tot 1853, bemoeilik deur die afwesigheid van die, deur hulle so hooggewaardeerde kerklike organisasie.

Ons taak in hierdie verhandeling kon dus nie 'n studie van 'n bestaande onderwysstelsel wees nie. Ons moes eerder probeer vasstel welke pogings aangewend is om onderwysgeleenthede daar te stel, te midde van troebele staatkundige en kerklike toestande.

Op elke dorp het die onderwys verskillend ontwikkel en hierdie ontwikkeling, wat hand aan hand gegaan het met die kerklike ontwikkeling op sulke dorpe, moes in elke geval afsonderlik nagegaan word.

Aan Prof. J. Chris Coetzee van die Potchefstroomse Universiteit vir C.H.O., wil ek graag hiermee my dank betuig vir sy vriendelike raadgewinge en opbouende kritiek i.v.m. die samestelling van hierdie verhandeling.

Desember 1952. S.I.W. Roos.

I N H O U D S O P G A W E.

HOOFSTUK I.

DIE ONTSTAAN EN ONTWIKKELING VAN 'N EIE OPVOEDINGS-BESKOUING.

1. Inleiding .... 1.
2. Die Calvinistiese Hervormingsgedagte oorgeplant aan die Kaap.................... 1.
3. Die Geestelike Swaard teen die Afrikaner 1806.................................... 5.
4. Die Afrikaner gedwing tot Selfvoorsiening.................................... 7.
5. Die Opvoedkundige betekenis van die Groot Trek.................................... 9.

HOOFSTUK II.

DIE RONDGAANDE OF HUISONDERWYSER.

1. 'n Vergelyking tussen die Onderwystoestande op die Oosgrens, op Trek en in die Oorvaalse Gebied.................. 12.
2. Algemene Karakteristiek van die Rondgaande Onderwyser.......................... 15.
3. Die Huisonderwyser en die Onderwys op die Oosgrens:
   a. Die Skool .... 18.
   b. Die Bronne .... 20.
   c. Die leerstof en leerproses .... 21.
4. Die Onderwysers en hul werk tydens die Groot Trek:
   a. Daniël Pfeffer.......................... 25.
   b. Erasmus Smit .... 28.
   c. Ander Onderwysers....................... 31.
5. Getuienis van Voortrekkers e.a. oor die Onderwys op Trek .... 32.

HOOFSTUK III.

POGINGS OM ONDERWYSERS EN PREDIKANTE VAN HOLLAND TE KRY.

1. Waarom die Trekkers op hulp van Holland moes vertrou:
   a. Predikante .... 36.
   b. Onderwysers .... 37.
2. Die Eerste besoek van die Brazilië in 1842 .... 38.
3. Natal geannekseer deur Engeland,1843......... 44.
4. Die Tweede besoek v.d. Brazilië,1843......... 45.
   (Prop. Ham en meester Martineau.)
5. Die Koms van die Animo en H.T.Bührman, 1848................................... 49.
6. Die Koms van die Vasco da Gama met Spruyt, van der Linden en Poen, 1851............. 55.
7. Die aanbod van De Holl e.a., 1850 .... 59.
8. Die koms van v.d. Hoff,1853.................. 60.

HOOFSTUK IV.

DIE ONDERWYS OP POTCHEFSTROOM TOT 1852.

1. Die stigting van Potchefstroom.............. 62.
2. Die Kerklike Toestande...................... 63.
3. Die Onderwys tot 1852........................ 67.

HOOFSTUK V.

DIE ONDERWYS OP POTCHEFSTROOM 1852-1858.

1. Die koms van meester H.v.d.Linden.............. 72.
   a. Die Van der Linden-reglement................ 75.
   b. Opmerkings.................................. 77.
2. Die eerste skool op Potchefstroom.............. 78.
3. Die koms van Ds. Dirk van der Hoff............. 81.
   a. Die van der Hoff-reglement.................. 84.
   b. Opmerkings.................................. 85.
   c. Die Van der Hoff-Smellenkamp moeilikhede en die onderwys...... 86.
4. Die tweede Skool op Potchefstroom (Meester Scheurkogel)........ 91.

HOOFSTUK VI.

DIE ONDERWYS OP OHRIGSTAD EN LYDENBURG TOT 1858.

1. Historiese Agtergrond.......................... 97.
   a. Die aanleg van Ohrigstad.................... 97.
   b. Die aanleg van Lydenburg....................100.
2. Die Kerklike ontwikkeling op Lydenburg.........101.
3. Die Onderwys op Ohrigstad en Lydenburg tot 1852.........104.
4. Die Onderwys op Lydenburg 1851-1858............108.

HOOFSTUK VII.

DIE ONDERWYS OP RUSTENBURG TOT 1858.

1. Historiese Agtergrond.
   a. Inleiding...................................116.
   b. Die aanleg van die dorp.....................117.
2. Ontwikkeling op Kerklike Gebied................119.
3. Die Onderwys op Rustenburg tot 1852............121.
4. Die Onderwys op Rustenburg 1852-1858...........123.

HOOFSTUK VIII.

DIE ONDERWYS OP ZOUTPANSBERG EN PRETORIA TOT 1858.

1. Die Onderwys op Zoutpansberg 1848-1858.
   a. Die stigting van die Nedersetting Zoutpansberg..........129.
   b. Die Kerklike ontwikkeling en Kerklike hulp aan die Onderwys.........130.
   c. Die Onderwys self...........................135.
2. Die Onderwys op Pretoria 1855-1858.
   a. Die stigting van Pretoria...................137.
   b. Die Kerklike Ontwikkeling en die Onderwys...........140.
   c. Die Onderwys self...........................140.

HOOFSTUK IX.

KRITIESE SAMEVATTING.

1. Die periode 1838-1858..........................143.
2. Die Kerk en die Onderwys.
   a. Die aflegging van die Geloofsbelydenis as aansporing tot die onderwys..........145.
   b. Die Kerkrade en die Skole...................146.
   c. Ds. Dirk van der Hoff en die Onderwys.......147.
   d. Die Kerklike optrede geregverdig............148.

3. Die Onderwyswetgewing.......................... 149.
4. Faktore wat die Onderwys bemoeilik het.......... 152.
   a. Die Ongestabiliseerde Staatkundige Toestande.
      i. Die houding van die Boere-Emigrante teenoor Staatskontrole.................. 153.
      ii. Die Gebrek aan 'n gesentraliseerde Staatsgesag.......................... 154.
      iii. Die Swak finansiële toestand van die Staat.............................. I54.
   b. Die onvoldoende Kerklike Organisasie....... 156.
   c. Die Feit dat die Emigrante oor so 'n uitgestrekste gebied versprei was.......... 157.
   d. Die gebrek aan onderwysers.................. 157.
   e. Die Huisonderwys was te duur................ 158.
   f. Die eise wat die Pionierslewe gestel het... 159.

BIBLIOGRAFIE .... 161.